

CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA OBȘTEA SĂTEASCĂ LOCALĂ DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI ÎN SEC. III—V

MARIA COMȘA

După retragerea autorităților romane din Dacia constatăm persistența unor așezări sătești în epoca post-romană¹. Principala formă de organizare a populației rămasă pe teritoriul fostei provincii a fost obștea sătească. Obștea sătească locală din perioada postromană își are originea în obștea geto-dacică din perioada pre-romană².

Existența obștei la geto-daci este menționată și de izvoarele scrise de la începutul sec. I e.n. Amintim aici relatarea lui Horațiu³, precum și unele indicații date de Iosephus Flavius⁴. Din păcate, din relatările autorilor antici este greu să ne dăm seama despre ce fel de obște este vorba. Cu atât mai puțin putem preciza structura internă a obștei geto-dacice.

Ținând seama însă de dezvoltarea sensibilă a forțelor de producție, reflectată în materialul arheologic, putem deduce că în societatea dacică în sec. I î.e.n. își face apariția obștea sătească. Obștea sătească apare în sec. I î.e.n., în rîndul comunităților geto-dacice cele mai avansate.

Această formă de organizare va lua o dezvoltare mai amplă în sec. I e.n., mai ales către sfîrșitul acestui secol și începutul celui următor, în timpul domniei lui Decebal, cînd obștea sătească își face apariția la noi și noi comunități dacice.

¹ D. Protase, *Problema continuității în Dacia, în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966, p. 103—205; C. Daicoviciu *Originea poporului român după cele mai noi cercetări, în Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1960, p. 83—98; D. Tudor, *Oltenia română*, ed. III-a, București, 1969, p. 425—474; I. Mitrofan, *Așezări ale populației autohtone în Dacia superioară*, AMN, IX, 1972, p. 160—162; Octavian Toropu, *Oltenia în secolele IV—X în lumina arheologiei și numismaticii*, rezumatul tezei de doctorat, București, 1974, p. 11—15.

² Mihail Macrea, *Procesul separării orașului de sat la Daci*, în *Studii și referate privind istoria României*, I. București, 1954, p. 138; A. Bodor, *Contribuții la problema agriculturii în Dacia înainte de cucerirea română. Problema obștilor la daci* (partea I), SCIV, VII, 3—4, 1956, p. 253—266; idem, partea II-a în SCIV, VIII, 1—4, 1957, p. 137—147; Radu Florescu, *Agricoltura în Dobrogea la începutul stăpînirii romane*, partea I-a, SCIV, VII, 3—4, 1956, p. 372—392;

³ „ melius
vivunt et rigidae Getae
immetata quibus ingera liberas
fruges et Cererem ferunt
nec cultura placet longior annua
defunctumque laboribus
aequati recreat sorte vicarius”

(Carm. III, 24, v. 9—16). Cf. și bibliografia referitoare la acest pasaj la M. Macrea, op. cit., p. 138 și la A. Bldor, op. cit., partea I, p. 259 și urm. Prof. C. Daicoviciu, în lucrarea *În legătură cu „obștea” la geto-daci în „Dacica”*, Cluj, 1969, p. 67, este de părere că versurile lui Horațiu, nu pot constitui un document prin care este atestată obștea la geto-daci. Indiferent cum va fi interpretat pînă la urmă acest pasaj din Horațiu, existența obștei sătești la comunitățile dacice mai avansate în sec. I î.e.n.—I e.n., considerăm că este o realitate.

⁴ A. Bodor, op. cit., partea I, p. 265.

Cuvintele de origine daco-tracică referitoare la obște, ca *moș*, *moșnean*, *moșie* (în sensul de bunuri rămase de la moși)⁵ și cătun (care inițial a avut sensul de așezare sătească)⁶ vin să confirme existența obștei la geto-daci înainte de cucerirea romană.

În cadrul obștilor geto-dace, mai ales în rindul comunităților mai puțin avansate, mai persistau încă marile familii patriarhale. Datele arheologice însă, în primul rînd locuințele de dimensiuni relativ reduse (bordeie sau locuințe de supraprafață care în medie măsoară 15—20 m²), dovedesc coexistența în cadrul obștilor a familiilor mici (formate numai din părinți și copiii acestora). Astfel, spre deosebire de alte populații contemporane (germanice sau turanice), la care rolul principal în producție în cadrul obștei îl juca marea familie patriarhală, la geto-daci prezența micilor familii care se încadrează în obște, prezintă forme mai evolute, fapt care va avea repercursiuni asupra întregii dezvoltări ulterioare a societății de pe teritoriul țării noastre.

Evoluția firească a societății geto-dacice a fost întreruptă pe de o parte de expansiunea Imperiului roman pînă la Dunărea inferioară în sec. I e.n., în cadrul căreia va intra și Dobrogea (fiind inclusă în provincia *Moesia Inferior*, iar mai târziu în provincia *Scythia*), pe de altă parte la cucerirea de către romani a unei părți a Daciei, transformînd-o în provincie romană. În noile teritorii cucerite romanii vor impune forme noi de organizare socială, proprii nivelului de dezvoltare a forțelor de producție din cadrul imperiului, alături de care vor persista și unele forme de organizare mai vechi, caracteristice populației autohtone, asupra cărora vom stăruia în cele ce urmează.

Existența provinciilor romane *Moesia* la sud de Dunăre (din care făcea parte și Dobrogea) și *Dacia* la nord de fluviu a avut o influență deosebită și asupra dacilor și geților rămași în afara provinciei. În sec. II—III la carpii, geții și dacii din afara provinciei *Dacia* constatăm o dezvoltare rapidă a forțelor de producție, ceea ce pe plan social va avea drept consecință înlocuirea obștei gentilice (bazată pe legături de rudenie) cu obștea sătească (teritorială)⁷. La destrămarea obștei gentilice au contribuit și numeroasele expediții de jaf în imperiu (organizate mai ales de carpi și dacii din vestul țării), cu ocazia cărora, pe lângă alte bunuri, erau aduși și prizonieri, care erau cooptați în cadrul gintei sau a marilor familii patriarhale ca robi. Pe lângă acești robi patriarhali în cadrul gintelor și marilor familii patriarhale au pătruns lent și treptat elemente romane (venite ca transfugi) din provinciile *Dacia* și *Moesia*, precum și elemente sarmatice, care se așezaseră în zonele de stepă ale Munteniei și Moldovei, precum și în Cîmpia Tisei.

În legătură cu menținerea unor obști locale în timpul stăpînirii romane în *Dacia*, părerile sînt împărțite. Unii consideră că obștile băștinașe nu s-ar fi putut menține în cadrul noii administrații impuse de romani, acestea fiind suspecte a se transforma în cuiburi de răzvrătire împotriva imperiului⁸. Alții, din contră,

⁵ Cf. albanezul *moshë* = moșie, cu același sens de bunuri rămase de la moși-străbunici; cf. moșie în *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958, p. 517.

⁶ Cf. sensul cuvîntului cătun și a alb. *Ketun* la P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească în Moldova. Orînduirea feudală*, București, 1964, p. 20—21. Alături de cătun s-ar putea adăuga și termenul de vatră, tot de origine traco-dacică, care avea sensul nu numai de loc unde se face focul, ci și sensul de așezare (= vatra satului), *ibidem*, p. 21; cf. și cătun ptr. comp. cf. alb. *katin* în *Dicționarul limbii române moderne*, p. 129.

⁷ Maria Comșa, *Cu privire la caracterul organizării social-economice și politice de pe teritoriul țării noastre în epoca migrațiilor*, SCIV, 18, 3, 1967, p. 431—442; *idem*, *Sur le caractère de l'organisation sociale-economique sur le territoire de la Roumanie durant la période de passage à la féodalité*, în *Nouvelles études d'Histoire*, IV, București, 1970, p. 31—45.

⁸ D. Tudor, *Orașe, tirguri și sate în Dacia romană*, București, 1968, p. 377—387; Mihail Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 464—489 și bibliografia indicată acolo.

consideră obștea locală dacică ca o formă de organizare care își dovedește vitalitatea și în timpul stăpînirii romane⁹.

Deși nu avem documentele care să dovedească existența unor obști locale în timpul stăpînirii romane în Dacia, este de presupus totuși că această formă de organizare de tradiție autohtonă s-a menținut în așezările sătești mai mici (*vici*), aflate în regiuni mai retrase și mai puțin fertile. De asemenea obștile sătești băstinașe s-au mai putut păstra și în teritoriul din preajma castrilor și cetăților din Dacia, în așa numitul *territorium militare*, unde populația locală era obligată să presteze anumite munci pentru întreținerea acestor fortificații.

Trebuie să admitem că din cauza cuceririi violente a teritoriului Daciei, a temerii de răzvrătire, obștile locale au fost desființate pe teritoriile cele mai fertile, prin măsurile luate de imperiu pentru reimpărțirea pămîntului și prin mutările de populații. Cu toate aceste restricții impuse de legislația romană, obștea sătească, ca formă de organizare a populației locale, s-a putut păstra în anumite teritorii mai sărace și mai depărtate de marile centre urbane în zonele în care această formă de organizare nu putea prezenta un pericol pentru autoritățile romane. Este neîndoielnic faptul că cu timpul aceste obști locale au intrat în procesul general de romanizare a Daciei, în sinul lor fiind incluși fără îndoială veterani din armată și cetățeni romani, veniți sau aduși din alte părți ale imperiului. Obștile din Dacia, decimate în timpul stăpînirii romane, au fost reîmprospătate în epoca postromană prin pătrunderea pe teritoriul fostei provincii, la sfîrșitul sec. al III-lea, a unor carpi sau daci care veneau dinspre est, precum și a unor daci care vin în sec. al IV-lea dinspre vest¹⁰.

Din amestecul etnic și întrepătrunderea dintre obștile populației romanizate din interiorul provinciei (adaptate la noile condiții) și obștile dacice sau carpice pătrunse din exteriorul provinciei va lua naștere obștea *daco-romană*, principala formă de organizare a populației autohtone în perioada de după retragerea autorităților romane din Dacia și pînă la apariția relațiilor de tip feudal timpuriu.

Din nefericire nu avem documente directe care să ne dovedească chipul în care erau organizate obștile locale în perioada postromană, dar pe baza datelor lingvistice, a celor etnografice și de sociologie istorică, la care se mai adaugă și unele știri consemnate în documentele medievale referitoare la teritoriul țării noastre, putem să ne facem o idee asupra caracterului și structurii acestor obști.

Persistența în limba română a unor termeni referitori la obște (moș, moșnean, moșie) de origine traco-dacică de care am pomenit mai sus, ca și a unei bogate terminologii de origine latină referitoare la structura și funcțiile obștei dovedesc nu numai vechimea acestei forme de organizare socială pe teritoriul țării noastre, fapt semnalat de unii istorici și sociologi¹¹, ci ne permit totodată să reconstituim cu destulă certitudine și tipul de obște sătească caracteristic pentru populația daco-romană de pe teritoriul țării noastre înainte de contactul său cu populațiile migratoare.

⁹ Gh. Ștefan în *Istoria României*, I, București, 1960, p. 800.

¹⁰ Maria Comșa, *Sur le romanisation des territoires nord-danubiennes, aux Iles—VIIe siècles de n.è.*, în *Nouvelles études d'Histoire*, II, Bucarest, 1965, p. 27. O astfel de situație de pătrundere a unor daci liberi pe teritoriul fostei provincii s-a întîlnit la Stolniceni, unde peste așezarea romană, situată pe Țimes-ul transalutan, la sfîrșitul sec. al III-lea sau începutul celui următor, s-au așezat daci liberi, veniți dinspre est, din Muntenia. Cf. Gh. Bichir, *Raport preliminar asupra săpăturilor de la Stolniceni*, februarie, 1974, inedit.

¹¹ Henri H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmășe românești*, I—III, București, 1958—1965; P. P. Panaitescu, op. cit., p. 17 și urm.; Aurelian Sacerdoțeanu, *Elemente de continuitate și unitate în istoria medievală a românilor*, în *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1968, p. 105—134.

Pentru membrii de rînd ai obștei sînt atestate mai multe denumiri: vecini (c. lat. *vicinus*); pârtași (c. parte lat. *pars*); moșneni (*moș*); frate de moșie sau frate de funie (*funis*).

În cadrul unor obști s-a menținut marea familie patriarhală, după cum vedește păstrarea numirii de *gint* sau *ginture* (lat. *gens*) în unele din scrierile noastre medievale¹³. Mai frecvent însă trebuie să fi existat în cadrul obștilor așa numita familie „lăstar“, studiată cu ocazia cercetărilor etnografice și sociologice din ultimul timp¹⁴. Cercetările arheologice, deși sînt încă abia la început, confirmă existența mai ales a familiilor „lăstar“, care continuă de fapt o tradiție mai veche pe teritoriul țării noastre.

În fruntea obștei, se afla un *jude* sau *judex* (lat. *iudex*). Acesta, ajutat de adunarea „oamenilor buni și bătrîni“ sau a „oamenilor cu bărbi albe“, rezolvau treburile curente ale obștei, precum și conflictele ivite între membrii acesteia. În unele cazuri obștea era condusă de doi juzi, obicei moștenit din legislația romană, și păstrat pînă tîrziu la unele sate devălmase.

Așezările în care locuiau membrii obștei erau numite foarte probabil cătune. Termenul de *cătun* de origine traco-dacică s-a păstrat evident și în epoca postromană, însemnînd în același timp o așezare satească, deoarece termenii latini de *vicus* și *pagus* nu s-au păstrat în l. română. În același timp, alături de așezările satești deschise trebuie să fi existat și așezări fortificate fie cu val de pămînt și șanț de apărare, fie cu gard de lemn, numite cu termenul de origine latină * *fsat* (lat. *fossatum*). Aceste așezări, în primul caz puteau servi ca locuri de refugiu pentru populația din jur în vremuri de pericol, sau ca apărare împotriva animalelor sălbatice¹⁵ în acest din urmă caz. De la * *fsat* s-a ajuns la numirea de *sat*, care cu timpul a ajuns să însemne o așezare rurală în general¹⁶.

În epoca postromană, populația autohtonă daco-romană era organizată în obști mixte cu caracter pastoral-agricol, predominînd una sau alta din ocupații în funcție de particularitățile terenului. Acolo unde existau condiții se cultivau și pomi fructiferi și vița de vie.

Studiul amănunțit al satelor devălmașe românești, ca și unele date transmise de documentele medievale ne dovedesc că teritoriul obștei era compus din vatra satului (casele cu terenul din jur), terenul cultivabil, pășunea și pădurea¹⁷. În linii generale aceasta trebuie să fi fost împărțirea internă a teritoriului obștilor locale și în epoca postromană.

Pentru obținerea terenurilor necesare agriculturii, cultivării plantelor și pășunatului, omul, în luptă cu pădurea, era nevoit să defrișeze o parte a locurilor împădurite din preajma așezării. Defrișarea pădurii se făcea (așa cum dovedesc termenii de origine latină) fie prin incendiere, locul astfel obținut fiind numit arșiță (lat. *ardeo* — *ere* = arde), fie prin cojirea copacilor, acțiunea care determina uscarea acestora, terenul astfel obținut fiind numit *secătură* (lat. *sicco* — *are* = usca).

¹³ P. P. Panaitescu, op. cit., p. 33—51. Am redat aici doar terminologia de origine latină, nu și pe cea de origine slavă, care a fost adoptată de populația romanică odată cu asimilarea slavilor așezați pe teritoriul țării noastre și păstrată apoi la români.

¹⁴ Forma *gini* și *ginture* în sens de gîntă, neam (= mare familie patriarhală) este atestată în Psaltirea Șcheland și în Codicile Voronețian, cf. P. P. Panaitescu, op. cit., p. 20.

¹⁵ H. H. Stahl și Paul H. Stahl, *Civilizația vechilor sate românești*, București, 1968, p. 41.

¹⁶ P. P. Panaitescu, op. cit., p. 39 și urm.; Aurelian Sacerdoțeanu, op. cit., p. 121—127.

¹⁷ *Ibidem*, p. 126.

¹⁸ Vasile Bogrea, *Originea Rom. Sat*, în *Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971, p. 256—259.

¹⁹ Constantin Daicoviciu, *Fossatum* sat în „Dacica“, p. 586, arată împrejurările specifice din sec. IV—VI cînd de la termenul pur militar *fossatum* se trece la sensul de post de comandă militară, înconjurat de o așezare rurală, din care derivă românescul sat însemnînd numai așezare rurală.

²⁰ Henri H. Stahl și Paul H. Stahl, op. cit., p. 11—26.

În urma incendierii sau uscării artificiale a copacilor, terenul trebuia curățat de butuci și rădăcini pentru a putea fi întrebuințat pentru arat sau la pășunat. Locul astfel curățat este numit *runc* (lat. *runco* — *are* = a scoate rădăcinile, a plivi) sau *curătură* (lat. *curo* — *are* = a curăți a îngriji un loc)²⁰. Originea latină a termenilor enumerați mai sus dovedește că toate aceste operații erau practicate de populația locală și înainte de contactul cu populațiile migratoare. Dreptul fiecărei familii de a defrișa atît teren cît pot să-l muncească membrii ei trebuie să fi fost în vigoare și atunci.

În afara preocupărilor agricole, agricole-pastorale sau pastorale, în cadrul obștilor locale erau practicate o serie întreagă de îndeletniciri casnice, menite a satisface nevoile familiei. Astfel torsul, țesutul, confecționarea ceramicii lucrate cu mîna erau ocupații specifice femeilor, bărbații la rîndul lor ocupîndu-se cu împletitul funiilor, a curelelor etc.

Anumiți membri ai obștei însă practicaau unele meșteșuguri fiind specializați, ca: prelucrarea lemnului, a pieilor de animale, a oaselor și coarnelor de animale, olăritul, reducerea și prelucrarea fierului etc. Produsele acestor meșteșuguri erau menite a satisface nevoile obștei sau în anumite cazuri a mai multor obști.

De asemenea, acolo unde existau condiții naturale, o parte a membrilor obștei se ocupau cu extragerea sării, extragerea fierului din minereu, căutarea de cremene necesară pentru amnare, care servesc la aprinderea focului, extragerea aurului din nisipurile aurifere ale rîurilor și într-o măsură mai mică chiar cu mineritul (în special extragerea minereului de fier, a aramei și altor metale utile sau prețioase).

După cum se știe principalele orașe ale fostei provincii romane Dacia persistă și în perioada postromană dar într-o formă redusă ca activitate economică. Criza economică prin care a trecut Imperiul roman pe la mijlocul sec. al III-lea a făcut ca și orașele din Dacia să înregistreze un regres economic încă în a doua jumătate a acestui secol. Această decădere se accentuează și mai mult după retragerea autorităților romane din Dacia, cînd fostele orașe își pierd funcția de centre administrative, economice și culturale²¹. Numai în preajma Dunării, unele orașe și cetăți (Drobeta amintită în secolul al VI-lea de Procopius (*De aedificiis*, IV, 30)²² cu numele de Theodora, cetatea din insula Banului al cărei nume nu se cunoaște, Sucidava—Celei și altele) se vor menține pînă la sfîrșitul secolului al VI-lea și începutul sec. al VII-lea, existența lor fiind legată de imperiu și implicit de menținerea *limes*-ului, în această zonă²³.

Centrele orășenești din interiorul fostei provincii romane Dacia vor dăinui dar sub o formă ruralizată și în sec. al IV-lea și unele chiar și în prima jumătate a sec. al V-lea²⁴, servind în parte ca loc de refugiu în caz de pericol (Sarmizegetusa)²⁵. În ce măsură vechile centre meșteșugărești din epoca romană continuă să

²⁰ Henri H. Stahl, op. cit., p. 269—281.

²¹ D. Tudor, *Orașe, tirguri și sate în Dacia română*, București, 1968, p. 377—387; Mihail Macrea, *Viața în Dacia română*, București, 1969, p. 464—489; C. Daicoviciu, *Originea poporului român*, p. 86—88. Cercetările mai noi au demonstrat că de fapt aceste orașe erau locuite nu numai de o populație săracă, ci și de oameni mai înstăriți, după cum dovedesc obiectele de argint și de argint aurit descoperite în morminte din sec. al IV-lea la Napoca (Cluj), Potaissa (Turda) și Micia (Vețel), cf. D. Protase, *Riturile funerare la daci și dacoromani*, București, 1971, p. 125; Idem, *Problema continuității...*, p. 132; I. Mitrofan, *Descoperiri arheologice la Potaissa (Turda)*, AMN, VI, 1969, p. 521.

²² Cf. în FHDR, II, București, 1970, p. 465 și 475.

²³ Maria Comșa, *Unele date cu privire la Banatul de sud în secolele IV—VII*, în *Memoriam Constantin Daicoviciu*, Cluj, 1974, p. 85—97 și bibliografia indicată acolo; *Exspectatus. Bujor, Probleme ridicate de cercetările arheologice de la Orșova-Dierna*, în op. cit., p. 59—83.

²⁴ D. Protase, *Problema continuității...*, p. 103—133; Idem, *Observații asupra așezărilor rurale din Dacia română și postromană (sec. II—VI) pînă la venirea slavilor*, „Banatica”, I, Reșița, 1971, p. 93—105; C. Daicoviciu, *Originea poporului român*, p. 86 și urm.; L. Mitrofan, op. cit., p. 160—162.

²⁵ C. Daicoviciu, *Sarmizegetusa et ses environs*, Bucarest, 1944, p. 36.

producă și în epoca post-romană este încă o problemă rămasă deschisă în bună parte și din cauza imposibilității cercetării sistematice a unor centre importante ca *Napoca* (Cluj) *Apulum* (Alba-Iulia), *Potaissa* (Turda) și altele, deasupra cărora s-au înălțat orașele medievale și actuale. Din aceleași motive nu se poate preciza caracterul schimbului între aceste centre și așezările rurale în care populația era organizată în obști satești. Știm însă că persistă anumite centre de producție aflate în așezări mai modeste, ca de exemplu centrul de olărie de la Cristești, care a funcționat pînă la începutul sec. al V-lea²⁶. Paralel însă cu meșteșugurile practicate în aceste centre se dezvoltă și meșteșugurile satești în cadrul obștilor, de care am amintit mai sus.

Tulburările provocate în urma destrămării puterii politice a hunilor după anul 454 și apariția unor noi populații germanice (gepizii) pe teritoriul țării noastre au determinat dispariția fostelor orașe romane, ca și a centrelor meșteșugărești mai importante. În noile condiții create meșteșugarii vor continua să lucreze pentru noii stăpîni sau se vor refugia în așezările rurale, unde își vor continua activitatea în cadrul obștilor.

Dezvoltarea treptată și perfecționarea continuă a meșteșugurilor specializate din cadrul obștilor satești vor constitui cu timpul punctul de plecare al dezvoltării anumitor ramuri de meșteșuguri din satele și orașele medievale.

CONSIDÉRATIONS SUR LES COMMUNAUTÉS VILLAGEOISES LOCALES DU TERRITOIRE ROUMAIN AUX III^e—V^e SIÈCLES

R é s u m é

La communauté villageoise locale de la période postromaine tire ses origines des communautés géto-daces de l'époque préromaine. Après l'abandon de la Dacie par le départ de l'administration romaine, la communauté villageoise devient la principale forme d'organisation de la population autochtone et elle tiendra ce rôle jusqu'au Moyen-Age. Grâce à la persistance dans la langue roumaine d'une terminologie d'origine thraco-dace et latine relative à la communauté villageoise témoigne d'une part de l'ancienneté de cette forme d'organisation, tout en facilitant d'autre part de définir le type de communauté villageoise propre à la population daco-romaine avant son contact avec les peuples en migration.

A l'époque post-romaine, les communautés villageoises revêtaient un caractère mixte, pastoral-agricole, avec la présence de l'une ou de l'autre de ces deux activités, suivant les possibilités du territoire respectif. Toute une série des métiers ménagers étaient pratiquées elles aussi dans le cadre des collectivités (on filait, tissait, confectionnait de la poterie modelée à la main, tressait, etc.), ainsi que certains métiers spécialisés comme le travail du bois, de l'os, de la corne, la poterie, la réduction et le travail du fer, etc.

Comme on le sait, les principales villes connues à l'époque romaine en Dacie poursuivent leur existence sur un plan plus modeste à l'époque post-romaine. Mais, au stade actuel des recherches, on ne saurait préciser leurs rapports avec les communautés villageoises. Après l'an 454, avec la disparition des anciennes villes romaines et des centres des métiers plus importantes (Cristești), les métiers de ces villes et centres aient continué leur travail au profit de nouveaux maîtres, ou bien qu'ils se fussent réfugiés dans les agglomérations rurales ou ils continuèrent à travailler dans le cadre des communautés villageoises.

²⁶ K. Horedt, *Șantierul arheologic Morești*, SCIV, IV, 1—2, 1953, p. 298.